

מבוא

בניין הכוח הוא תהליך מתמשך ומורכב, לעיתים הרבה יותר מן המלחמה בה הוא בא לידי ביטוי. הוא כולל תהליכי חשיבה, ניתוח ארועי עבר וניסויים, שייעודם אפיון הנדרש בשדה הקרב העתידי, וממשיך בכתיבת תורת לחימה והטמעתה, ארגון יחידות, פיתוח אמצעי לחימה והצטיידות בהם, הכשרות ואימונים ואיוש כוח אדם מתאים. למרות חשיבותו הרבה, הרי ביחס לניתוח הפעלת הכוח, הוא זוכה לתשומת לב מעטה ביותר. מתוך כלל הספרות העוסקת בתופעת המלחמה, אחוזים בודדים עוסקים בבניין הכוח ואילו קרבות הירואיים, מנותחים שוב ושוב למרות שהידע החדש שנוסף, זניח. תופעה זו הביאה למצב בו לתהליך בניין הכוח אין תיאוריה מפותחת ואין כמעט מסד ידע היסטורי המאפשר ללמדו באופן מסודר. במסגרת תפקידי בעשור האחרון עסקתי בין היתר גם בהכשרה, ארגון, תפיסות ותו"ל, ולאור מה שלמדתי בהם, אני נוטה לקבל את אבחנתו של יעקב חסדאי שנכתבה אחרי מלחמת יום הכיפורים:

מכיוון שהרביתי ללמוד היסטוריה, נוטה אני להאמין שתוצאותיהן של מלחמות נקבעות פחות על ידי החלטות בשדה הקרב, ויותר על ידי מעשים ותהליכים המתחוללים שנים לפני המלחמה בליבם ובמוחם של בני האדם¹

עקב הפער המתואר מעלה, הקדשתי זמן רב בעשור האחרון למחקר התיאוריה וההיסטוריה של בניין הכוח. מחקר זה כלל עבודת דוקטורט שפורסמה בספר 'על הגמישות' ויותר מ-15 מחקרים קצרים ומאמרים בתחומים שונים, אשר רובם (אלה הבלתי מסווגים) מופיעים כאן.

החלק הראשון עוסק בתיאוריה של תחום בניין הכוח. המאמר הראשון – בניין כוח כתיאוריה מדעית – ואיך אפשר לצמצם את אפשרות הפרכתה במלחמה, טוען כי למרות שעשיית המלחמה היא אומנות, הרי שלבניין כוח

הבטים משמעותיים בהם ניתן להשתמש בכלים של חשיבה מדעית. המאמר טוען כי יש לראות בתקופתן של תורת הלחימה ואמצעי הלחימה השערות, ולנסות להפריכן לפני המלחמה. המאמר השני, בניין כוח צה"ל בעל מוטיב מרכזי של גמישות, מציג את הרעיון של 'בניין כוח מבוסס גמישות' ואת היישום האפשרי של תיאוריה זו בצה"ל. זהו תרגום של מאמר שפורסם באנגלית. למי שלא קרא את הספר 'על הגמישות', הוא מאפשר הצצה לתוכו, ולמי שקרא – הוא מציג הצעות מעשיות ליישום הכתוב בו, ובכלל זה את מרחב הגמישות הנדרש לצה"ל ואת מאפייני בניין הכוח הנדרשים כדי לתת לו מענה.

החלק השני עוסק בפיתוח הידע שבבסיס קבלת ההחלטות בבניין הכוח. המאמר העוסק באיבוד ידע צבאי – כשהצבא לוקה באמנזיה – איבוד ידע ומיומנות צבאית – התופעה ודרכי צמצומה מציג תופעה אוניברסלית אשר גם צה"ל סובל ממנה, והוא קשור במידה רבה גם לנושא ניהול הסיכונים שיוצג בהמשך, זאת משום שאת רמת הידע בכל תחום צבאי ניתן לנהל, וגם אם תחום הידע נחשב בתקופת זמן מסוימת כפחות ערך, הרי שבראייה עתידית יכול המצב להתהפך. אחד המקורות המשמעותיים לפיתוח ידע צבאי הוא הנעשה בצבאות זרים, שכן באופן עקרוני תופעת המלחמה היא אוניברסלית. אך מכיוון שישומה שונה ממדינה למדינה עקב מגוון של פרמטרים, הרי שנדרש להגדיר ממי צה"ל צריך ללמוד?

הפרק העוסק בניהול סיכונים בבניין הכוח הצבאי מציג מספר מחקרים שפורסמו במסגרת 'זרקור' של תוה"ד. תהליך בניין הכוח הצבאי הוא תהליך מורכב, המתאפיין באי ודאות ניכרת וכולל בתוכו תהליכי פיתוח, דיון, בחירה בין חלופות שונות וישום החלופה הנבחרת בזמן מספיק להטמעתה. פרק זה עוסק במספר רבדים של ניהול הסיכונים, ומציע כללים לניהולם. מכיוון שאין כמעט חומר כללי העוסק בנושא זה, הרחבתי מעט כאן. מתוך מגוון משתנים בניהול הסיכונים בבניין הכוח הצבאי, זיהיתי שניים מרכזיים. הראשון הוא מימד הזמן האפשרי לתיקון הטעות, אם התרחשה. אין דומה מצבה של מדינה כמו ישראל, אשר מלחמה כוללת לא מוצלחת עלולה להביא לחורבנה, למצבה של ארצות הברית, כפי שמשתקף ממלחמות העולם בהם נדרשה להשתתף. המשתנה השני הוא היכולת לתקן את הטעות, במרכיבי בניין הכוח השונים – אימון יחידות להעלאת כשירות, הצטיידות

באמל"ח חדש, שינויים תורתיים, ארגון מחדש של יחידות ועוד. בנוסף, ניתן לחלק את המצב בו נמצאים צבאות כאשר הם באים לנתח חלופות בבניין הכוח לשני מצבי יסוד בסיסיים:

בתקופת שקט בין מלחמות – הדיון מתמקד במאפייני המלחמה העתידית. המתח הוא פונקציה של "רוחב" קשת עימותים והפער בין המצבים בקשת זו. שאלת היסוד בדרך כלל היא האם ניתן להתמקד באחד או לא. במצב זה ניהול הסיכונים מבוצע בין תרחישים שונים, אשר לכל אחד סבירות שונה להתממשות ותוחלת נזק שונה. דוגמאות לכך:

א. לפני מלחמת העולם השנייה – המתח הצרפתי בין הצורך בצבא הגנתי (ממגוון סיבות) להתקפי, לצורך סיוע לבעלות ברית.

ב. תוך כדי מלחמת העולם השנייה – המתח של צבא הרוסי לפני מבצע "ברברוסה" בין הצורך להתגונן ולתקוף.

ג. בשנות ה-50 וה-60 – המתח בין בניין כוח לפעולה תחת מתקפה גרעינית (עם פוטנציאל נזק עצום) לפעולה קונבנציונאלית.

בתקופה של עימותים נמוכי עצימות בין מלחמות – מתקיים שילוב של הדיון על מאפייני המלחמה העתידית עם מתח מחריף עקב הרצון לנצח עכשיו על חשבון העתיד. זה הוא המצב היסודי בו נמצא צה"ל.

שיקול מרכזי בהקשר המתחים האלה, הוא מתי נכון להכניס שינוי או לעצור שינוי. שינויים מתרחשים כל הזמן בצורות של החלפת אמל"ח, עדכון תורות, שינויים ארגוניים ועוד. מלחמה תפרוץ תמיד תוך כדי איזה שהוא שינוי. המתח הוא בין התפוקה שמתקבלת מהשינוי לבין הסיכון הכרוך בו. ככלל, נראה כי עדיף להלחם עם ציוד, תורה וארגון פחות עדכניים אך ברורים ובמיומנות גבוהה מאשר עם חדשים שלא הוטמעו היטב.

לאור האמור מציגים המחקרים בחלק זה שלוש זוויות של ניהול הסיכונים: 1. המחקר המתח בין הצלחות בבט"ש לסיכון שבהנחתת יכולות נדרשות במלחמה בשנים 1967-1973 ו-1995-2006 כמקרי מבחן מנתח את השפעת תקופות הבט"ש האמורות על תפקוד צה"ל במלחמות שאחריהן. כאשר מתברר כי מלחמה בפתח, נדרש לקבוע מה השינויים הנדרשים והאפשריים בכוח הלוחם, ביחס לזמן המוערך עד העימות. 2. המחקר האצת תהליכי בניין הכוח בצה"ל ערב מלחמות מנתח את התקופה שלפני

מלחמת קדש, את תקופת ההמתנה ערב מלחמת ששת הימים, את האצת תהליכים לפני מלחמת יום הכיפורים במסגרת כוונות 'כחול-לבן' ואת הרכבת האווירית תוך כדי המלחמה. 3. המחקר – כשמלחמה פורצת תוך כדי ירכוח תפיסתי – מציג את הנושא של אי הכרעה בנושא תפיסתי מרכזי או אי הטמעת שינוי תפיסתי והסיכון כאשר פורצת מלחמה במצב זה.

החלק הרביעי עוסק בשני מרכיבים יסודיים של בניין הכוח – האדם ואמצעי הלחימה. בעוד שהצלחותיו הגדולות של צה"ל בעבר נבעו מיוזמה והתקפיות של מפקדים יצירתיים ונועזים תוך השענות על תורת לחימה נכונה, תכנון טוב, מוטיבציה גבוהה או הפתעה מוצלחת, הרי בעשורים האחרונים, מסיבות שונות, חלה הטיה בחשיבה הצבאית אשר עיקרה הוא יחס חשיבות גוברת לטכנולוגיה הצבאית. טענתי המרכזית במאמרים אלה, היא כי למרות חשיבות הטכנולוגיה הצבאית וחיוניותה, הרי אסור להפריז במעמדה, שכן בראיה היסטורית (ועכשווית – ראה מלחמת לבנון השנייה) השענות יתר עליה מזיקה. סדרת המאמרים המופיעה בחלק זה עוסקת בזוויות שונות של הבעיה. המעמד הכללי לו זוכה הטכנולוגיה כמרכיב בניצחון מוצגת בשני מאמרים: פולחן הטכנולוגיה בצה"ל – להחזיר את האיזון לבניין הכוח ביבשה אשר טען, זמן קצר לפני מלחמת לבנון השנייה כי עקב ההטיה המדוברת, ישנה פגיעה במיומנות הכוחות בהפעלת אמצעי הלחימה החדשים והמאמר היתרון האיכותי של צה"ל – לא על הטכנולוגיה לבדה, הטוען כי שילוב של הטיה לטכנולוגיה וחוסר מודעות היסטורי, פוגם ביכולת צה"ל לממש את יתרונו האמיתי היסודי – המפקד הישראלי. אחת מהציפיות של החברה הישראלית מצה"ל – להילחם מלחמות ללא אבדות מבוססות על טכנולוגיה עילית, מתוארת במאמר השפעת החברה על הדוקטרינה והתרבות של צה"ל. המאמר טוען כי צה"ל, כגוף המקצועי האמון על עשיית המלחמה, צריך לעמוד על אמיתותיו המקצועיות מול לחץ חברתי ולא להשתנות על פי רצון החברה, בצורה שיפגע ביכולתו להגן עליה באופן אפקטיבי במלחמה. אחת הזוויות של מיצוי טכנולוגיה עילית בצה"ל היא הכנסת מערכות עזר לפיקוד ושליטה הקרויות צבא יבשה דיגיטלי (צ"ד) לכוחות היבשה. המאמר שאיפה לוודאות והסכנה הטמונה בה עוסק בסיכונים הטמונים בהשפעת השימוש במערכות אלה על תפיסות ותהליכי פיקוד ושליטה בסיסיים. מאמר חמישי העוסק בהשפעת טכנולוגיה

על החשיבה הצבאית – פרדוקס הכוח האווירי – יותר מדויק־פחות אפקטיבי – טוען כי למרות העלייה המשמעותית ביעילות הכוח האווירי – הודות לחימוש המונחה ולמודיעין האווירי המשופר – הרי פעולות הנגד של האויב גורמות לדעיכת האפקטיביות שלו. המאמר טוען כי ניתן לצמצם תופעה זו על ידי שילוב טוב יותר בין הפעלת הכוח האווירי לתמרון יבשתי.

החלק האחרון עוסק במרכיב בניין הכוח אימונים. גם על נושא זה לא קיים כמעט מחקר תיאורטי או היסטורי. המאמר הראשון, עוסק בבעיה האופיינית לצה"ל ואשר מהווה במידה מסוימת מרכיב בניהול הסיכונים הצה"לי בבניין הכוח. עקב ידיעתו של צה"ל היכן ילחם הוא נוטה להצמד באימוניו לתוכניות אופרטיביות. המאמר הסכנה: התמחות יתר באימונים מנתח את מידת התאימות בין התכנון המוקדם לבין הביצוע בפועל במלחמות ישראל, ומראה כי התועלת שבאימונים על בסיס תוכניות אופרטיביות מוגבלת ביותר. מאמר המפרט את התנסותי האישית בעניין כמח"ט במלחמת לבנון השנייה, מופיע ב'תבונת המעשה' – מלחמת לבנון השנייה, חלק ב', אך לא נכנס לקובץ מאמרים זה, עקב סיווגו. זווית אחרת בעניין האימונים היא המתח שבין אימון המדמה מצב אמת הכולל סיכונים לכוח המתאמן, בדומה לאלה הקיימים במלחמה, לבין הצורך בשימור הכוח. המאמר בטיחות באימונים בצה"ל – קל באימונים קשה בקרב, מציג את האתגרים בתחום האימונים, הדילמות בתחום ניהול הסיכונים בצה"ל והצעה לשינוי התפיסה. המחקר האחרון בסדר זה, עוסק בבעיה אופיינית לצה"ל – המעבר מבט"ש למלחמה.

תקוותי היא כי אלה העוסקים בבניין הכוח, יצאו נשכרים מאיגוד מחקרים ומאמרים אלה לכדי ספר. תודה גדולה למפקד הוצאת "מערכות" על יוזמתו לארגון החומר לכדי ספר.

הערות

1 יעקב חסדאי, אמת בצל המלחמה, תל אביב-זמורה, ביתן, מודן, 1978, עמ' 9.